

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Відділ навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури

Н.І. Богданець-Білоskalенко, О.Л. Фідкевич

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

«Науково-методичне забезпечення реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин»

№ держреєстрації 0121U100248 Б-47

Київ-2023

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
Відділ навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури**

Н.І. Богданець-Білоskalенко, О.Л. Фідкевич

Аналітичний звіт
про науково-дослідну роботу
«Науково-методичне забезпечення реалізації моделі багатомовної
освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов
корінних народів і національних меншин»
№ держреєстрації 0121U100248 Б-47

Київ 2023

УДК 373.1, 373.3/.5:81'246.3](477)

Б-47

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол №11 від 30.10.2023 року)*

Рецензенти:

Горошкіна Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України,

Бровко Олена Олександрівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Б-47

Богданець-Білоskalенко Н.І, Фідкевич О.Л. Аналітичний звіт про науково-дослідну роботу «Науково-методичне забезпечення реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» (електронне видання). К. : Педагогічна думка, 2023. – 36 с. <https://doi.org/10.32405/research-work-2023-36>

В аналітичному звіті розкрито поетапний перебіг і результати дослідження актуальної теми багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин та представлено результати роботи відділу протягом трьох років (2021-2023). В основу аналітичного звіту покладено результати опитування, анкетування та інтерв'ювання вчителів шкіл з навчання мовами національних меншин в умовах багатомовності.

Результати проведеного дослідження дали змогу авторам сформулювати низку теоретичних положень та методичних рекомендацій для вчителів, розробити концепцію багатомовної освіти для науковців-практиків.

УДК 373.1, 373.3/.5:81'246.3](477)

© Інститут педагогіки НАПН України, 2023

© Педагогічна думка, 2023

© Богданець Н., Фідкевич О.

ЗМІСТ

ВСТУП

1. АКТУАЛЬНІСТЬ, МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

2. ПЕРЕБІГ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

3. ПЕРЕБІГ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ БАГАТОМОВНОЇ ОСВІТИ

5. ДОДАТКИ

5. ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

ПЕРЕДМОВА

Підписання Україною багатьох документів про співпрацю із Європейським Союзом, отримання Україною статусу кандидата у члени ЄС надає можливість її громадянам більш широкого доступу до економічного, наукового, культурного та освітнього європейського простору, який передбачає і практичне залучення до європейських цінностей і громадянських надбань, серед яких – вільне рівноправне спілкування і взаємодія між народами на основі взаємоповаги і порозуміння, ставлення до мовного і культурного розмаїття як багатства, протидія усім проявам расової, національної та гендерної дискримінації.

Входження України до європейської спільноти актуалізує завдання реформування освітньої галузі, одним із напрямків якого є запровадження сучасної моделі багатомовної освіти, що має на меті формування у здобувачів освіти багатомовної компетентності як здатності компетентно послуговуватися декількома мовами, зокрема використовувати їх для спілкування та навчання; толерантно взаємодіяти в полікультурному суспільстві.

Успішне виконання цього завдання, з одного боку, сприятиме формуванню єдності громадянського суспільства в Україні, укріпленню позицій української мови як державної, збереженню та розвитку мов і культур корінних народів та національних меншин, з іншого – підвищить конкурентоспроможність випускників українських освітніх закладів на міжнародному ринку праці, сприятиме ефективності їхньої самореалізації в умовах сучасного глобалізованого світу.

Українською освітньою спільнотою позитивно сприймаються основні положення мовної політики Європи в галузі освіти, яка спрямована на збереження і захист мовного спадку, перетворення мовного розмаїття з

перешкоди у спілкуванні в джерело взаємного духовного збагачення, на підтримку і розвиток індивідуальної багатомовності особистості.

У європейських країнах є багатий досвід із запровадження різноманітних моделей багатомовної освіти, які водночас мають спільну рису – спрямованість на підтримку багатомовного середовища з метою формування багатомовної компетентності здобувачів освіти. В Україні ця галузь ще тільки починає розвиватися, утім становлення багатомовної освіти набуває рис цілеспрямованого та інтенсивного процесу.

Державою забезпечується виконання вимог законодавства щодо гарантування представникам національних меншин права на навчання рідною мовою чи її вивчення.

В Україні існує законодавча база для запровадження багатомовної освіти. Серед основних документів – Закони України: «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (2003), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (стаття 21, 2019), «Про освіту» (стаття 7, 2017), «Про повну загальну середню освіту» (стаття 5, 2020), «Про корінні народи України» (2021), «Про національні меншини (спільноти) України» (2023) та ін.

Стратегічні напрями оновлення змісту освіти, зокрема мовно-літературної освіти представників корінних народів і національних меншин України, закладено у чинних концептуальних положеннях (НУШ, 2016) та державних стандартах початкової (2018/2019) та базової середньої освіти (2020).

Основний зміст цих законів корелює з положеннями, міжнародними актами та рекомендаціями, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – такими, як: Рамкова Конвенція про захист національних меншин (1995), Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту (1996), Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств (2012) та ін.

2. АКТУАЛЬНІСТЬ, МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

Українська педагогічна наука має ґрунтовні напрацювання з питань багатомовної освіти; в українській освітній практиці традиційні «ізолювані» підходи до навчання мов переглядаються, а використання інтегративного підходу, зокрема і як підґрунтя багатомовної освіти, набуває більшої популярності. Утім ці зміни ще не мають системного характеру, тому впровадження ефективної моделі багатомовної освіти, науково-методичного забезпечення її реалізації з урахуванням змін, які відбулися в українському освітньому просторі за останні роки, *є актуальним і перспективним завданням.*

Основною гіпотезою дослідження є положення, що провадження запропонованої моделі багатомовної освіти сприятиме формуванню функціональної багатомовності учнів / учениць закладів загальної середньої освіти як чинника їхньої особистісної ефективності в умовах полікультурного суспільства; продуктивному діалогу щодо місця і ролі мов корінних народів і національних меншин в освітньому процесі; послабленню політичного складника у визначенні орієнтирів трансформації мовної освіти в поліетнічних регіонах України.

У підґрунтя методології дослідження покладено положення компетентісно орієнтованої парадигми освіти, теорії багатомовного навчання, ідеї полілінгвізму і мультилінгвізму, теоретичні основи інтегрованого навчання мов; системний комплексний підхід до осмислення й аналізу досліджувальної проблеми, знаходження шляхів її вирішення; тенденції розвитку сучасної мовно-літературної освіти в світі і в Україні.

Об'єкт дослідження: процес реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин.

Предмет дослідження: модель багатомовної освіти.

Мета дослідження – розробити модель багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України з навчанням мов корінних народів і національних меншин та обґрунтувати науково-методичні засади її реалізації.

Реалізації цієї мети були підпорядковані завдання експериментальної роботи у ході дослідження: *організувати та провести* констатувальний етап педагогічного експерименту з метою визначити стан впровадження практик багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, узагальнити його результати; у ході формульовального експерименту *перевірити і уточнити* розроблену модель багатомовної освіти, концептуальні засади її реалізації; *проаналізувати* визначені педагогічні умови реалізації моделі багатомовної освіти; надати рекомендації щодо впровадження моделі.

Основні методи, які використовувалися у процесі проведення констатувального та формульовального етапів експерименту: анкетування, опитування, бесіди з учнями, вчителями, адміністрацією закладів загальної середньої освіти, представниками громад корінних народів та національних меншин, батьками; цілеспрямоване спостереження за діяльністю учнів і вчителів у процесі навчання, зокрема аналіз виконання зрізових робіт; опрацювання і порівняння результатів кількісного і якісного аналізу здобутих даних.

Експеримент здійснювався локально у експериментальних закладах загальної середньої освіти: Гімназія № 153 м. Києва, Чернівецький ліцей №15 «Освітні ресурси та технологічний тренінг» з вивченням єврейського етнокультурного компонента, Білоцерківський приватний ліцей «Міцва-613»; спеціалізована школа № 94 «Еллада» з поглибленим вивченням іноземних мов м. Києва, загальноосвітня школа I – III ступенів № 14 м. Ужгорода.

3. ПЕРЕБІГ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

У ході наукового дослідження «Науково-методичне забезпечення реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» співробітники відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури організували та провели констатувальний та формувальний експерименти, до яких були залучені учні, батьки, вчителі експериментальних шкіл, здійснено кількісно-якісний аналіз й узагальнення його результатів (Див. додатки).

За результатами анкетування батьків гімназії №153 (60 осіб) визначено, що вибір ними закладу загальної середньої освіти обумовлюється не тільки місцем розташування і фаховим рівнем педагогічного колективу, а й можливістю вивчати рідну мову, декілька мов. Переважна кількість батьків (75%) вважає, що одночасне вивчення трьох і більше мов не є складним для дитини за умови високого фахового рівня вчителя і наявності мотивації дитини та її батьків. Батьки мають загальне уявлення про європейський досвід багатомовного навчання у закладах загальної середньої освіти (48%), вважають, що вивчення кількох мов сприятимуть кращому розвитку розумових здібностей дитини, толерантному спілкуванню в умовах багатомовної і полікультурної ситуації, допоможе отримувати інформацію з різних джерел та опрацьовувати її (90%). 70% батьків готові підвищувати свій рівень володіння мовами, які вивчає дитина.

Опитування вчителів і адміністрації гімназії (25 осіб) засвідчило про недостатню обізнаність їх з європейським та українським досвідом у царині багатомовної освіти (таких виявилось 25%) і лише 10% активно використовують методики багатомовної освіти. Найбільш популярною серед вчителів є порівняльна методика; її використовують частково опитані вчителі, але не завжди це використання має системний характер. Друге місце за використанням займає методика CLIL: про неї знають 15% опитаних

учителів, а 8% – використовують у роботі. Одношайні вчителі й у використанні методу переключення мовних кодів і методу перекладу – цими методами систематично користується більшість опитаних. Учителі не володіють інформацією про європейський досвід використання рецептивних методик. Тандем-метод також не є популярним у практиці вчителів цього освітнього закладу.

Утім анкетування вчителів засвідчило їхню зацікавленість методиками багатомовного навчання, але й брак інформації з питань багатомовної освіти.

Опитування дітей, які навчаються в гімназії (150 осіб), дало такі результати: розмовляють дома українською (2,1%), російською мовою (77,6%), обома мовами (17,9%), іншою мовою (2,1%); розмовляють з друзями українською (0,7%), російською мовою (84,8%), обома мовами (14,3%), іншою мовою (2,1%). Однаково легко читати обома мовами (українською і російською) 28,7% учнів, а спілкуватися – 17,9% учнів.

Цікавим виявився учнівський розподіл переваг багатомовності:

на першому місці – можливість спілкування з іноземцями: 64%; на другому – використання знання мови під час подорожей – 58,2%; на третьому місці – здобуття інформації – 53,2%.

Щодо одночасного навчання кількох мов, то 48,9% опитаних учнів відповіли, що для них це легко; інколи відчувають труднощі 45,3% учнів, а для 10,7% – це важко.

За результатами проведеного в загальноосвітній школі I – III ступенів №13 м. Ужгорода анкетування (25 батьків, 35 дітей, 5 вчителів) визначено, що переважна кількість дітей з ромських родин спілкуються з батьками ромською мовою (80%), українською (5%), обома мовами (10%); вибір закладу загальної середньої освіти батьками був обумовлений передусім місцем розташування і фаховим рівнем педагогічного колективу, тому що ромська мова не вивчається у школі. Але батьки відзначають важливість вивчення рідної мови для дитини (95%). Переважна кількість батьків не мала інформації про європейський досвід багатомовного навчання у закладах

загальної середньої освіти (90%); одночасне вивчення трьох і більше мов вважають складним для дитини, утім погоджуються із тим, що вивчення кількох мов сприятиме толерантному спілкуванню в умовах багатомовної і полікультурної ситуації.

Батьки з ромської громади зацікавлені у вивченні дітьми ромської мови. Утім вони не виявили високого рівня зацікавленості багатомовною моделлю навчання, тому що їм бракує інформації з цього питання.

Діти з ромських сімей є багатомовними, ромську мову використовують у спілкуванні в родині або із представниками громади. Утім вони не читають і не пишуть ромською мовою. У цілому для багатьох ромських дітей важливою є проблема соціалізації, яка ускладнює не тільки процес формування багатомовної компетентності, а й ключових базових компетентностей.

Анкетування учнів обох закладів освіти дало підстави зробити висновок про їхню зацікавленість вивченням декількох мов, розуміння ними актуальності одночасного опанування мовами для комунікації у багатомовному світі, здобуття освіти сучасного рівня.

Анкетуванні вчителів, учнів і батьків експериментальних ЗЗСО з єврейським етнокультурним компонентом і вивченням мови іврит (24, 140, 150 осіб відповідно) дозволило зробити такі висновки: попри велику зацікавленість, переважна більшість учителів не вивчали європейський досвід упровадження багатомовної освіти (95 %), не мають достатньо фахових знань із зіставного мовознавства, обмежено використовують можливості інтегрованого навчання, не володіють знаннями та практичним досвідом використання імерсійних методів, зіставного методу та скафолдингу, частково використовують тандем-метод, рецептивні технології, методичний підхід CLIL, переключення мовних кодів.

Контингент батьків учнів, які навчаються у ЗЗСО з єврейським етнокультурним компонентом і вивченням мови іврит переважно є російськомовним (82 %). Мовою іврит дома вони не спілкуються. Батьки

позитивно ставляться до багатомовної освіти та можливості опановувати декілька мов, розуміють важливість вивчення як рідної, національної мови, так і, державної (української) й іноземної (переважно англійської) мов; цінують вчителів, які можуть надати фахову освіти своїм дітям; розуміють цінність багатомовної освіти в умовах полікультурного соціуму; більшість з них підтримують ідеї багатомовної освіти та намагаються брати активну участь у власному мовно-культурному розвитку. У цілому, це свідчить про те, що батьки готові включатися в освітній процес.

Аналіз зрізових робіт в експериментальних школах виявив у цілому недостатню сформованість специфічних багатомовних компетентностей у учнів/учениць, їхню неоднорідність. Для прикладу, опрацювати текст, створюючи на його основі вторинний текст іншою мовою виконали на достатньому рівні 32 % учнів/учениць 7-класів; зрозуміти значення слова, виходячи з контексту в процесі читання (46%); зрозуміти зміст слова на основі аналізу його елементів (префіксів, суфіксів) (48%); у процесі говоріння спростити фразу (23%). Знаходити спільне і відмінне в різних культурах – 45% ;пояснити особливості своєї національної культури – 32%; Дітям важко було чітко пояснити, як протидіяти проявам національно-культурної, расової і гендерної дискримінації.

У ході констатувального експерименту також було проведено анкетування студентів філологічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова. До опитування долучилися 32 студенти. Студентам було запропоновано дати відповіді на запитання:

1. Укажіть якими мовами володієте.
2. Якою / якими з цих мов ви могли б викладати в школі?
3. Чи використовуєте ви мови, якими володієте (крім української), для навчання?
4. Чи знаєте ви, що таке багатомовна освіта?
5. Навчання скількома мовами передбачає багатомовна освіта?

6. Чи належить багатомовна компетентність до основних ключових компетентностей, визначених у Державному стандарті?

7. Чи заважає, на вашу думку, одночасне вивчення трьох мов когнітивному розвитку дитини?

8. Чи завжди ваші друзі, знайомі ставляться толерантно до інших мов і культур?

Відповідаючи на перше питання всі студенти (100%) зазначили, що володіють двома мовами – українською і англійською, 60% опитаних – додали третю мову (іспанську, французьку, німецьку, італійську, польську, іврит, турецьку, російську), 25% зазначили, що володіють чотирма мовами, 6% – п'ятьма.

На друге питання 100% студентів відповіли – українською і англійською, 20% додали третю мову.

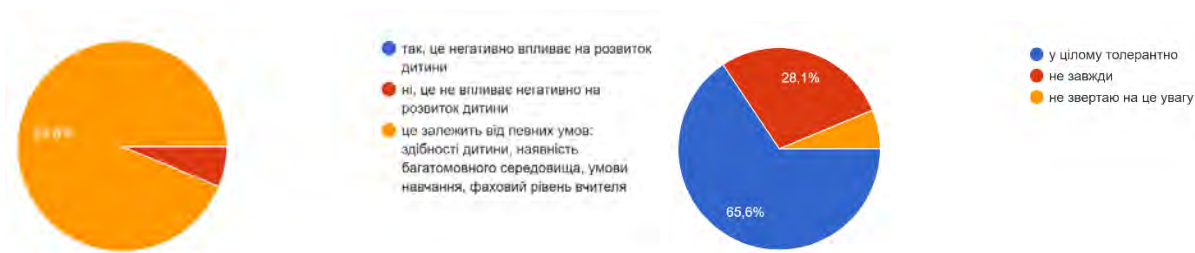
Всі 100% студентів використовують мови, якими володіють, для навчання: 48,4% – завжди, 51,6% – інколи.

34,4% опитаних знають, що таке багатомовна освіта і можуть пояснити, 59,4% – приблизно знають, але не можуть детально пояснити, 6,2% – не знають.

40,6% респондентів зазначили, що багатомовна освіта передбачає навчання трьома мовами, стільки ж 40,6% – вважають, що двома, і 18,8% – зазначили, що чотирма і більше.

51,6% опитаних віднесли багатомовну компетентність до основних ключових компетентностей, визначених у Державному стандарті, 48,4% – відповідно ні.

На два останні питання респонденти відповіли наступним чином:

Як засвідчили результати анкетування, рівень обізнаності майбутніх педагогів щодо питання багатомовної освіти недостатньо високий.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що впровадження багатомовної освіти в український освітній простір потребує інформаційного забезпечення і ознайомлення громадськості з правовими й методологічними аспектами багатомовної освіти, а також з різними моделями, технологіями, методами та прийомами багатомовної освіти.

Результати експерименту довели актуальність визначеної проблеми дослідження; зацікавленість учнів, вчителів та батьків експериментальних закладів освіти ідеями багатомовної освіти; доцільність реалізації моделі багатомовної освіти та важливість її науково-методичного забезпечення в закладах загальної середньої освіти України з навчанням мов корінних народів і національних меншин; надали можливість визначення подальших напрямів експериментальної роботи в межах визначеного наукового дослідження.

3. ПЕРЕБІГ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

У ході формувального експерименту (впродовж 2022 року), було експериментально перевірено та уточнено розроблену модель багатомовної освіти, концептуальні засади її реалізації. На цьому етапі перевага надавалася методу спостереження, бесідам з респондентами, анкетуванню, зрізам учнівських робіт. На жаль валідність опитувань не була достатньою, тому що деякі респонденти, які брали участь у опитуваннях констатувального експерименту, змінили місце проживання, заклад освіти внаслідок російської воєнної агресії.

Утім опитування дали змогу виявити основну тенденцію у сприйнятті вчителями і батьками багатомовної компетентності.

У ході *формувального експерименту* на підставі анкет, бесід із учасниками освітнього процесу науковці-експериментатори **дійшли такого висновку:**

Ідеї багатомовної освіти набули більшої популярності серед учителів, батьків і дітей. Учителі, що брали участь в експерименті, почали активніше використовувати провідні технології і методи багатомовного навчання (зіставний, метод опори на рідну мову, метод перекладу, тандем-метод, рецептивна технологія, технологія CLIL, метод переключення мовних кодів, скафолдингом), активізувалася й набула ознак системності співпраця вчителів різних предметів у контексті моделі багатомовної освіти. Батьки дітей почали більш активно і свідомо залучатися до заходів в процесі багатомовного навчання, краще розуміти вплив багатомовності на когнітивний розвиток дітей.

Результати експерименту доводять, що у процесі реалізації запропонованої моделі в учнів формуються специфічні умінні, які притаманні багатомовній особистості. Учні та учениці у процесі багатомовного навчання вправно, зацікавлено аналізували спільне і відмінне в різних культурах; пояснювали особливості своєї культури, із задоволенням представляли традиції власної культури на тематичних заходах, доречно використовували засоби національного мовленнєвого етикету, обговорювали шляхи вирішення ненасильницького вирішення міжособистісних конфліктів.

У процесі дедуктивного аналізу текстів учні і учениці демонстрували уміння розуміти значення слова, виходячи з контексту в процесі читання або слухання за допомогою словника; уміння у процесі говоріння спростити фразу; надати інформацію, використовуючи знайомі слова, паралінгвістичні (невербальні) засоби спілкування; звернутися за допомогою (попросити співрозмовника повторити питання, надати додаткову інформацію тощо).

Отже у ході формувального експерименту було визначено *визначено* такі позитивні результати упровадження моделі багатомовної освіти:

- підвищення мотивації школярів до навчання, розвиток креативності, логічного мислення, здатності до адекватної національної та громадянської самоідентифікації; підвищення впевненості в собі, зниження тривожності;
- сприяння формуванню багатомовної компетентності учнів і учениць та її складників: метакомпетентності, компенсаторної та міжкультурної компетентностей;
- підвищення зацікавленості дітей у вивченні мов, що у подальшому сприятиме їхній успішній фаховій діяльності як в Україні, так і на міжнародному ринку праці;
- розвиток міжнаціональної толерантності, формування усвідомлення цінності культурного розмаїття;
- позитивний вплив використання рідної мови в початковій школі на ефективність засвоєння другої та третьої мов;
- більш ефективний розвиток мовних умінь як з першої (M1), так і з другої/третьої/іноземної мови (M2/M3/IM) завдяки опрацюванню учнями змісту немовного предмета двома або декількома мовами;
- підвищення ефективності міжпредметної інтеграції; зокрема, більш очевидним стає мовний акцент у навчанні предметів (тлумачення, переклад слів, виявлення ключових слів, поділ тексту на мікротеми, робота з культури мовлення на матеріалі немовного предмета тощо, сприяння мовного аналізу матеріалу з немовного предмету кращому, глибшому розумінню його змісту);
- активізація пошуків у галузі методики, зближення методик навчання мов й інших предметів, застосування інноваційних сучасних освітніх технологій (CLIL, рецептивна технологія, тандем-метод та ін.), міжпредметних методів (підготовчі вправи для побудови висловлювань за змістом предмету, коротке резюме за темою, проєкти другою/ іншою мовою, регулярне застосування групової роботи для розвитку мовленнєвих умінь на предметних уроках тощо).

З'ясовано як переваги моделі багатомовної освіти у порівнянні із традиційними підходами, так і проблемні питання щодо подальших перспектив її запровадження, визначено ризики та перешкоди, які необхідно урахувати, щоб забезпечити ефективність навчання в контексті моделі:

- недостатнє розуміння системного характеру багатомовної освіти, її сутності, мети і завдань, узгодження її чинників;
- чутливість мовної теми, надмірний акцент на політичному аспекті мовного питання;
- недостатній рівень науково-методичного забезпечення інтегрованого навчання декількох мов;
- брак вчителів, готових до впровадження моделі багатомовної освіти, а також навчальних ресурсів;
- недостатня поінформованість батьків, представників національно-культурних громад про модель багатомовної освіти, форми її реалізації;
- недостатня мотивація учнів/учениць, відсутність розуміння ними цілей навчання кількох мов.

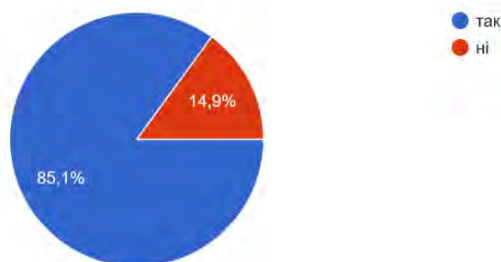
У листопаді 2023 році співробітниками відділу було також проведено опитування вчителів закладів освіти, які не брали участі в есперименті, але були дотичні до різноманітних проєктів МОН України та Ради Європи, які мали на меті популяризацію багатомовної освіти, зокрема у Всеукраїнському експерименті «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті» (2016 -2021 рр.), до якого також були залучені в якості експертів науковці відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки.

Усього в опитуванні брали участь 87 учителів Чернівецької та Закарпатської областей. Мета опитування - виявити обізнаність учителів з практиками багатомовної освіти та ті труднощі, з якими стикаються вчителі у навчанні мов національних меншин у більш широкому контексті, поза експериментальними закладами. Було зроблено висновки, що робота із запровадження багатомовної освіти, яка відбувається в Україні з 2016 року з

початку Всеукраїнського експерименту має свої позитивні результати. Ідеї запровадження багатомовної освіти набувають широкого розповсюдження в освітянській спільноті. Так, 85, 1 відсоток опитуваних відповіли, що знайомі з досвідом багатомовної освіти.

Чи знайомі з досвідом багатомовної освіти?

87 ответов

Серед найвагоміших чинників, які, на думку, вчителів сприяють підвищенню якості навчання мов національних меншин є такі: 32,6 % – методичне забезпечення, 24, 4 % - запровадження інноваційних технологій, 16, 3% - проведення фахових консультацій, семінарів, вебінарів ; 23, 3 % - підготовка фахівців.

А серед складнощey, які виникають у процесі інтегрованого навчання мов в контексті багатомовної освіти вчителі назвали відсутність підручників , які здатні забезпечити процес інтеграції -71, 3 %

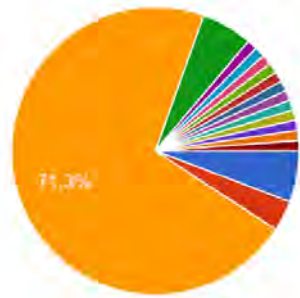
На Вашу думку, чинниками підвищення якості навчання національних меншин є:

86 ответов

Які складнощі виникають у процесі навчання мов національних меншин?

87 ответов

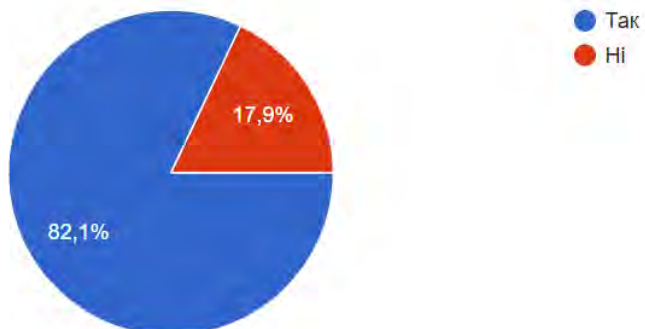
- відсутність підтримки з боку адміністрації
 - відсутність підтримки з боку батьків
 - відсутність підручників, які забезпечують навчання
 - відсутність двомовних словників / підручників
 - Відсутність техніки, наприклад електронних ресурсів
 - Зменшення мотивації вчителів та учнів
 - немає складнощів
- ▲ 1/2 ▼

Співробітники відділу систематично проводять моніторинг запровадження моделі багатомовної освіти й після закінчення експерименту. Так, у серпні 2024 року було проведено опитування вчителів Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей, метою якого було виявити рівень залученості вчителів до практик багатомовної освіти та використання ними «Концепції багатомовної освіти», яка була розроблена співробітниками відділу навчання мов національних меншин в межах планової наукової теми. Було опитано 39 респондентів – вчителів закладів загальної освіти з навчання мовами національних меншин.

На підґрунті опитування можемо зробити висновок, що цілеспрямована діяльність співробітників Інституту педагогіки (створення «Концепції моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин з урахуванням завдань європейської інтеграції України»; її дидактико-методичного супроводу, проведення семінарів, конференцій, тренінгів) за підтримки МОН України та Ради Європи має позитивні результати, адже більшість опитуваних вчителів у закладах загальної середньої освіти з навчання мовами національних меншин працюють за програмами багатомовної освіти – 82,1 %; орієнтуються у своїй роботі на «Концепцію реалізації моделі багатомовної освіти», створену співробітниками Інституту педагогіки – 87, 5, використовують у своїй роботі технології, методи, прийоми багатомовної освіти – 90 %.

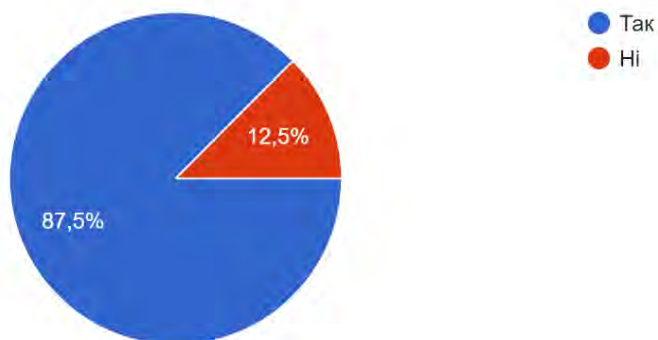
Чи працюєте за програмами багатомовної освіти?

39 ответов

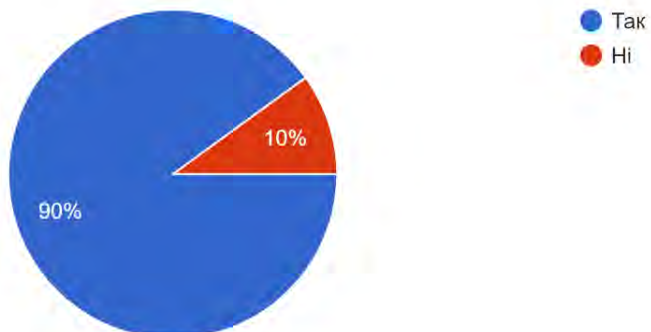
Чи орієнтуєтесь у своїй роботі на "Концепцію багатомовної освіти" ?

40 ответов

Чи використовують у своїй роботі вчителі вашого закладу технології, методи та прийоми багатомовної освіти ?

40 ответов

5. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ БАГАТОМОВНОЇ ОСВІТИ

На основі результатів констатувального і формувального експериментів було зроблено висновки, що планування діяльності освітнього закладу має ґрунтуватися на довгостроковій стратегії. Упровадження моделі багатомовної освіти впливатиме на всі аспекти функціонування закладу: навчальний план, організацію навчального процесу, план позакласної діяльності, методику викладання, співпрацю вчителів, багатомовне середовище у закладі освіти, стосунки з батьками, органами управління освітою, місцевою спільнотою тощо. Заклад освіти повинен трансформувати підходи до професійного розвитку педагогів, формувати ресурсну базу навчальних матеріалів для використання їх під час та поза уроками.

Визначено, що на початку реалізації моделі багатомовної освіти представники адміністрації закладу освіти мають добре підготуватися, взяти участь у спеціалізованих тренінгах та семінарах, вивчити літературу з багатомовної освіти, ознайомитися із досвідом своїх колег, які вже почали впроваджувати модель. Утім неможливо розпочинати реалізацію моделі багатомовної освіти, ґрунтуючись лише на загальних положеннях чи чужому досвіді. Адміністрації слід ретельно вивчити ситуацію, адже на запровадження того чи іншого варіанту моделі можуть мати вплив такі фактори, як: мовна ситуація у регіоні, ставлення батьків до багатомовної освіти, готовність вчителів працювати за програмами багатомовної освіти, наявність ресурсної бази для ефективної реалізації моделі. Чим краще буде поінформована про особливості моделі багатомовної освіти та принципи її впровадження адміністрація та вчителі закладу, тим легше буде заручитися підтримкою місцевих органів управління, педагогічної та батьківської рад або інших органів управління та самоврядування школи.

Важливо створити групи прихильників багатомовної освіти серед вчителів та батьків, які будуть активно залучені до процесу реалізації обраної моделі. Під час планування роботи адміністрація має звернути увагу на такі

питання:

- визначення контингенту учнів, які будуть брати участь у програмах багатомовної освіти;
- інформування батьків, районної адміністрації, громадськості щодо реалізації цієї моделі (адміністратори та члени робочої групи повинні бути в змозі чітко пояснити мету та завдання моделі батькам, вчителям та представникам громадськості);
- необхідність забезпечення вчителів та учнів навчальними матеріалами з мов, які планується вивчати у ході реалізації моделі;
- створення додаткових умов, вивільнення часу для професійного розвитку вчителів, потрібного на навчання, та спільне планування інтегрованого викладання мови та предмету.
- спрямування вчителів на співробітництво та його подальша підтримка, що передбачає відкрите обговорення та спільне прийняття рішень для кращого результату.

Важливою умовою ефективності діяльності освітнього закладу у ході реалізації моделі багатомовної освіти є мотивація вчителів, позитивне ставлення до неї, усвідомлення вчителями необхідності спеціальних знань та вмінь для участі в реалізації моделі багатомовної освіти. Учителі повинні бути теоретично підготовлені, розумітися на основних питаннях розвитку багатомовності, методики в галузі багатомовної освіти.

Не існує спеціально розроблених навчальних матеріалів та ресурсів для програм багатомовної освіти, які б підійшли для будь-якої ситуації, для різних культурних та мовних контекстів, тому вчителям доведеться створювати власні матеріали та адаптувати наявні. Учителі, які починають працювати за моделлю багатомовної освіти, мають обговорювати із колегами, що вони роблять або що вони планують робити, відкрито ділитися своїми думками та мати можливість почути думку про свої уроки. Для цього необхідно, щоб у закладі освіти була створена позитивна та відкрита до новацій атмосфера.

Ефективність моделі передусім забезпечується наявністю висококваліфікованих вчителів, які володіють М1 та М2, а також іншими використовуваними у моделі мовами, які підтримують ідею багатомовної освіти та здатні чітко сформулювати цілі та розробити відповідні навчальні програми. Бажано також, щоб вчителі мали високий рівень міжкультурної компетентності, оскільки вони навчатимуть дітей із родин, що належать до різних національних культур.

Утім у реальності рівень володіння мовами в учителів, які задіяні у процесі реалізації моделі, можуть бути різними. Наприклад, вчитель має достатні комунікативні навички, але не володіє гарною академічною мовою, щоб викладати нею предмети; або вчитель може викладати предмети на рівні певного класу, але не вище за цей рівень. Виходячи з оцінки компетентностей учителя, освітній заклад може визначити його роль у реалізації моделі. Ефективною є форма командної роботи вчителів (наприклад, на рівні класу – вчитель предмету, вчителі М1 та М2), оскільки в цьому випадку вчителі мають більше можливостей надати підтримку одне одному.

Особливу увагу потрібно приділити підготовці вчителів до використання специфічних технологій і методів багатомовної освіти: рецептивної технології, CLIL, перемикування мовних кодів, тандем-методу, тому що дослідження показало труднощі їхньої актуалізації в практичній роботі вчителів.

Для успішної реалізації завдань багатомовного навчання за допомогою цих технологій і методів адміністрація закладу освіти має організувати ефективну взаємодію між вчителями мовних дисциплін та вчителями-предметниками у складанні розкладу уроків, визначенні часу для організації співробітництва між вчителями. Так, у процесі здійснення експерименту з реалізації моделі багатомовної освіти було складено план взаємодії методичних об'єднань мовних та немовних предметів; активізовано взаємовідвідування уроків між вчителями мовних та немовних дисциплін із

наступним їх аналізом.

Інтеграція між мовними та немовними предметами здійснювалася не лише на уроці, а й поза уроками. Для створення збагачувального мовного середовища та підтримки предметно-мовного інтегрованого навчання в експериментальних закладах освіти було заплановано і проведено тематичні позакласні заходи, предметні тижні, інтелектуальні турніри двома/трьома мовами навчання, із оформленням стендів, стіннівок різними мовами. У ході вивчення предметів другою, третьою мовою вчитель (куратор) цілеспрямовано підтримував зв'язок з батьками та інформував їх про досягнення дітей. Батьки брали участь у позакласних заходах, допомагали дітям у підготовці матеріалів до уроку.

З'ясовано, що деякі аспекти реалізації моделі багатомовної освіти можуть бути сприйняті не лише позитивно, а й негативно частиною батьків та педагогічного колективу, адже її впровадження потребує додаткових зусиль і часу. Тому важливо, щоб адміністрація продумала, як знизити цей опір та недовіру, наприклад, організувавши курси для батьків, обговорення; створивши систему заохочення для вчителів. Бажано, щоб, представляючи батькам модель багатомовної освіти, представники адміністрації закладу спиралися на конкретні дані про учнів, мовну ситуацію в спільноті, переваги та можливості, які надає навчання за моделлю.

Рекомендується проводити збори із питань реалізації моделі багатомовної освіти раз на чверть у перший рік запровадження. Раз на місяць вчитель може надіслати листа з інформацією, як проходить навчання дитини, які труднощі вона відчуває і які перспективи їх подолання. Лист може уміщувати пораду батькам: що вони можуть зробити, щоб підтримати свою дитину. Також можна додати список опорних фраз або слів, яких навчаються діти, щоб батьки, за бажанням, могли б вивчити чи використати їх у розмові з дитиною. На другий рік школа може провести опитування батьків, щоб виявити, що вони думають про результати роботи закладу із реалізації моделі багатомовної освіти та як вони сприймають навчання в її контексті. Крім

того, школа може продумати план роботи з батьками на 2–3 роки наперед, щоб варіювати методи їхнього інформування та безпосередньої участі в програмі. Потрібно постійно та цілеспрямовано працювати над збереженням контакту з батьками з самого початку реалізації моделі.

Важливо показати батькам, що процес освоєння мови та предметів через мову складається з певних кроків і досягнень. Батьки повинні відзначати досягнення своїх дітей у процесі оволодіння мовою/мовами. Наприклад, перший твір другою мовою; опис експерименту, проведеного на уроці; успішний проєкт та ін. Ці роботи можуть бути представлені, як вже зазначалося, у портфоліо дитини, або батьки можуть бути запрошені на презентацію цих робіт у класі. Таким чином, у батьків буде можливість об'єктивніше судити про те, що зроблено і що має бути досягнуто в майбутньому. Бажано закріпити один день на місяць, коли батьки можуть відвідати уроки, поділитися сумнівами з колективом школи, отримати поради.

Визначено конкретні дії, які сприятимуть ефективній реалізації моделі багатомовної освіти:

- цільове визначення закладів загальної середньої освіти, для яких розроблена модель, її мета і завдання будуть актуальними з огляду на особливості мовної ситуації у регіоні, етнокультурний склад учнів/учениць, їхні особистісні потреби, соціальний запит батьків і представників громади;
- співпраця з регіональними органами освіти; підготовка адміністрації закладу, вчителів до роботи за програмами багатомовної освіти; розробка сучасних навчально-методичних матеріалів;
- інформування батьків, національно-культурних, громадських організацій, представників громади про цілі і завдання моделі багатомовної освіти, підготовка регіональних інформаційних кампаній в ЗМІ, місцевому телебаченні, соціальних мережах;

4. ДОДАТКИ

Анкети, за якими проводилося опитування у ході констатувального та формувального етапів експерименту за науковим дослідженням:

Анкетування здійснювалося в режимі онлайн та у форматі реального опитування за допомогою адміністрації експериментальних закладів освіти.

1. Анкети, які пропонувалися на початку впровадження моделі багатомовної освіти (констатувальний експеримент). Увага! Анкети можуть корегуватися відповідно до особливостей мовного середовища учнів/учениць, варіанту запроваджуваної моделі багатомовної освіти!)

Анкета для батьків

1. Якою мовою ви розмовляєте в родині?

- А) українською
- Б) мовою нац. меншини (вказати, якою)
- В) обома мовами
- Г) іншою мовою (вказіть якою).

2. Вибір закладу загальної середньої освіти обумовлений:

- А) місцем розташування
- Б) високим фаховим рівнем учителів
- В) можливістю вивчати декілька іноземних мов
- Г) можливістю вивчати рідну мову.

3. Чи є для вас важливою можливість навчатися рідною мовою (мовою спілкування в родині, мовою батька або матері тощо)

- А) важливо
- Б) неважливо
- В) маю сумніви з цього приводу.

4. Чи відомо вам про європейський досвід багатомовної освіти?

- А) маю багато інформації з цього питання
- Б) не знаю нічого про цей досвід
- В) маю загальну уяву.

5. Чи вважаєте ви, що одночасне вивчення трьох мов буде складним для вашої дитини?

- А) вважаю, що це складно
- Б) вважаю, що це не дуже складно за умов високого рівня фаховості вчителя і мотивації дитини, її батьків
- В) для моєї дитини це не складно, у нас багатомовна родина
- Г) не бачу в цьому сенсу в початковій школі, важливо спочатку оволодіти однією мовою.

6. Чи вважаєте ви, що вивчення кількох мов допоможе вашій дитині

- А) краще розвивати свої розумові здібності
- Б) толерантно спілкуватися в умовах багатомовної та полікультурної ситуації
- В) отримувати інформацію з різних джерел та опрацьовувати її.

7. Чи вважаєте ви доцільним використання різних мов для опанування предметним змістом (наприклад, англійською)?

- А) так, я знаю, що існують спеціальні методики
- Б) ні, це дуже важко для дитини
- В) маю щодо цього питання певні сумніви.

8. Чи готові (бажаєте) ви підвищувати свій рівень володіння мовами, які вивчає ваша дитина

- А) готовий(а) і намагаюся це робити
- Б) маю бажання, але не маю часу

В) не готовий(а), у мене інші цілі і вподобання.

Анкета для вчителів

1. Укажіть, якими мовами ви володієте.

2. Чи знаєте ви про європейський досвід багатомовної освіти?

А) так, знаю про це і використовую методики багатомовної освіти

Б) дізнався/дізналася про багатомовну освіту на початку експерименту в гімназії

В) мені цікаво, але не знаю достатньо про це

Г) не бачу сенсу в багатомовній освіті.

3. Чи використовуєте ви методику CLIL у своїй роботі?

А) так, використовую

Б) не знаю про таку методику

В) знаю, що є така методика, але я її не використовую.

4. Чи використовуєте ви міжмовні порівняння на уроках мовного циклу?

А) інколи звертаюся до порівняння певних мовних одиниць і явищ

Б) роблю це системно

В) знаю, що це потрібно робити, але не маю на це часу.

5. Чи завжди ваші учні ставляться толерантно до інших мов і культур?

А) у цілому толерантно

Б) не завжди, їхню поведінку потрібно корегувати

В) не звертаю на це увагу, в класі немає цієї проблеми.

6. Чи використовують учні у позакласних заходах всі виучувані мови?

- А) так
- Б) ні
- В) системно планую такі заходи.

7. Чи змішуєте ви мови на уроках мовного циклу?

- А) так, тому що рівень володіння М1 і М2 ще не достатньо високий;
- Б) змішую, але за умов використання прийому мовного перемикання та урахування ситуацій, коли це методично доцільно;
- В) хотів/хотіла б знати більше, коли і як це потрібно робити.

8. Чи використовуєте ви метод перекладу у своїй практиці?

- А) використовую, але хотіла б дізнатися про різні форми його реалізації;
- Б) не вважаю його ефективним;
- В) системно не використовую.

9. Я використовую в позакласній роботі:

- А) всі виучувані мови
- Б) тільки одну мову.

Анкета для учнів/учениць

1. Я розмовляю вдома:

- А) українською
- Б) іншою (рідною) мовою
- В) обома мовами
- Г) іншою мовою.

2. Я розмовляю з друзями:

- А) українською
- Б) іншою (рідною) мовою

В) обома мовами

Г) іншою мовою.

3. Мені легше читати:

А) українською

Б) іншою (рідною) мовою

В) обома мовами

Г) іншою мовою.

4. Я більш вправно спілкуюся:

А) українською

Б) іншою (рідною) мовою

В) обома мовами

Г) іншою.

5. Мови треба вивчати для того, щоб:

А) краще спілкуватися з іншими людьми

Б) здобувати інформацію різними мовами

В) користуватися ними під час подорожей.

6. Мені не важко вивчати одразу декілька мов

А) важко

Б) ні

В) інколи відчуваю труднощі.

Анкети, які пропонувалися на другому році впровадження моделі багатомовної освіти (формувальний експеримент)

Анкета для батьків

1. Чи змінилося ваше ставлення до навчання за моделлю багатомовної освіти?

А) змінилося на краще

Б) не змінилося, вважаю вивчення кількох мов складним для моєї дитини

В) ще не визначився/не визначилася.

2. Чи помітили ви прогрес вашої дитини у вивченні М2 (М3)?

А) так

Б) ні.

3. Чи ускладнює, на вашу думку, використання М2 процес засвоєння навчального матеріалу немовних предметів?

А) так, ускладнює

Б) ні, не ускладнює

В) так, інколи складно.

4. Чи потребувала Ваша дитина вашої додаткової допомоги, допомоги вчителів у процесі навчання декількох мов та їх використання на уроках немовних курсів?

А) так

Б) ні

В) іноді потребувала.

5. Чи відповідає мета моделі багатомовної освіти, яка запроваджена у вашому закладі освіти, інтересам і запитам учнів?

А) так

Б) ні

В) так, але її потрібно удосконалити.

6. Запишіть, що, на вашу думку, потрібно покращити в організації навчання за моделлю багатомовної освіти? Запишіть ваші пропозиції.

7. Запишіть, що робите ви особисто, щоб допомогти вашій дитині у навчанні/вивченні декількох мов.

Анкета для вчителів

1. Чи цікаво вам було працювати за програмами багатомовного навчання?

А) так

Б) ні

В) цікаво, але складно.

2. Які труднощі особисто для вас виникли у процесі реалізації моделі багатомовної освіти? (Запишіть.)

3. Чи освоїли ви нові методики багатомовного навчання? Укажіть, які.

4. Чи хочете ви взяти участь у подальшій роботі із реалізації моделі багатомовної освіти у вашому закладі?

А) так

Б) ні

В) хочу, але маю певні труднощі.

5. Запишіть, що робите ви особисто для підвищення ефективності навчання/вивчення мов вашими учнями/ученицями.

Анкета для учнів/учениць

1. Чи важко вам було на уроках немовних предметів з використанням М2?

А) так

Б) ні

В) іноді важко.

2. Чи подобалися вам позакласні заходи, на яких ви дізнавалися про традиції інших народів, їхню культуру?

А) так

Б) ні

В) деякі подобалися.

3. Чи важливі для вас навчальні успіхи з вивчення мов?

А) так

Б) ні

В) ще не визначився/визначилася.

4. Чи вважаєте ви, що маєте певний прогрес у вивченні М2, М3?

А) так

Б) так, але незначний

В) так, але вивчення декількох мов є для мене складним.

5. Запишіть, що потрібно зробити вам особисто, щоб цей прогрес був відчутний?

Анкети для батьків, вчителів, дітей. (заклади загальної середньої освіти)

<https://docs.google.com/forms/d/1gdA7bmbxgxAM9f8lpFmTAKnQZxXaxQYf4CZBbIcTReg/edit?ts=652d706d>

<https://docs.google.com/forms/d/1ksgAxphqodvZA0cK6-xmnyU03csSlytp-09L2M8yGhY/edit?ts=652d70b1>

<https://docs.google.com/forms/d/1uuUMX8GYOJNzz6GLoADYSraXkSb3QeY16LPyWVSqtxk/edit?ts=652d709e>

<https://docs.google.com/forms/d/11N770IIGKh43NWDyJk5p4paGs0Wfx2gUrhcJhWWR76Q/e/dit#responses>

5. ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Першукова О.О., Розвиток багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи. Київ, Україна : ТОВ «СІК груп Україна», 2015. 562 с.
2. Методичні рекомендації з розвитку багатомовної освіти у навчальних закладах України. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://patrir.ro/wp-content/uploads/2019/04/Multilingual-education-in-Ukraine>
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. Київ, Україна: Ленвіт, 2003. 262 с.
4. Бакуліна, Н. В. Провідні ідеї лінгводидактичної спадщини І. П. Гудзик у контексті дидактики багатомовності. *Український педагогічний журнал*, 2023. № 1. С. 85–95.
URL: https://lib.iitta.gov.ua/734799/1/Bakulina_Nataliia_UeJ_1_2023_85_95.pdf
<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-85-95>
5. Богданець-Білокаленко, Н., Фідкевич, О. Роль тандем-методу у формуванні багатомовності учнів і учениць закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2023. № 1. С. 50-58. URL: https://lib.iitta.gov.ua/736377/1/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C_%D0%A4%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf
6. Фідкевич, О., Снегір'ова, В. Скафолдинг у системі методів багатомовної освіти. *Український педагогічний журнал*, 2023, №2. С.107-114. URL: https://lib.iitta.gov.ua/735419/1/%D0%A3%D0%9F%D0%96_2_23_%D0%A4_%D0%A1%D0%BD.pdf
7. Богданець-Білокаленко, Н., Давидюк, Л. Генеза проблеми навчання української мови учнів 5–6 класів мовами навчання національних меншин в умовах багатомовної освіти: історія питання, сучасний стан і перспективи розвитку. *Український педагогічний журнал*, 2023, №2. С.125-136.
URL: https://lib.iitta.gov.ua/736376/1/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C_%D0%94%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D1%8E%D0%BA.pdf

Наукове видання

Колектив авторів:

Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6793-8018>

nataliabogdanets@gmail.com

Фідкевич Олена Львівна,

кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-3294-915X>

elena.fid@ukr.net

Богданець-Білоskalенко Н.І., Фідкевич О.Л. Аналітичний звіт про науково-дослідну роботу «Науково-методичне забезпечення реалізації моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин» (електронне видання). К. : Педагогічна думка, 2023. – 36 с.

Підписано до друку 05.11.2023 р. Формат 60x90 1/16

Ум. друк. арк.2,16

Видавництво «Педагогічна думка»

04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;

тел./факс: (044) 481-38-82

e-mail: book-xl@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників, розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №3563 від 28.08.2000